

EMLÉKEK MUZSIKÁJA*

A magyar könyvtárügy régi gondom, midőn a húszas évek végén az ország fölfeledésére készülődtünk — akkor még nagyon kevesen —, legfontosabb kérdéseink közé soroltam a falusi népkönyvtárak szervezését. Tudtam, hogy az egykorú hivatalos szervektől nem várhatunk semmit, ezért társadalmi úton próbáltuk megoldani a kérdést, sajna, sikertelenül. Felvilágosító füzeteket akartunk kiadni népünk sorskérdéseiről, de még nyomdahitelt se kaptunk, s a falu népe szellemi téren is magára maradt. De a városokban sem volt rózsás a helyzet, alig-alig akadt rendszeresen működő közkönyvtár. Békéscsabán még a két világháború között a múzeum épületében kapott helyet a városi könyvtár, vezetője a gondosan zárt ajtót csak vasárnap délelőttöként nyitotta meg, akkor is a kukucskablakon keresztül jól megvizsgálta, hogy kit bocsásson be. A könyvtár régi, főként tudományos anyaga igen értékes volt, ám a korszerű irodalmat Herczeg Ferenc, Harsányi Zsolt és társaik képviselték. Az „új” anyag tehát az unatkozó „úri asszonyok” igényét szolgálta. A polgári- és iparoskörök a századforduló idején megvásárolták korai realistaíntkat, Tolnai Lajost, Iványi Ödönt, Gozsdut, Papp Dánielt, Justh Zsigmondot, de fejlődésük ezzel meg is állott, az Ady-nemzedéket már nem fogadták be. Az iparosodó városokban jó munkát végeztek a szakszervezeti könyvtárak, a dolgozó embernek méltó olvasmányt adtak a kezébe, falun azonban többnyire semminemű könyvtár sem működött, ha pedig a kormányzat itt-ott „népkönyvtárat” nyitott, selejtes és a nép félrevezetésére irányuló könyvekkel rakta meg. Néhol az eszmélkedő mezei munkások mégis szereztek haladó könyveket, és titokban kölcsönözték. Valóban megható hagyomány őriztek ezeknek a hősi kezdeményezőknak az emlékét. Tótkomlóson hallottam, hogy midőn a csendőrök már nagyon rajtuk tartották a szemüket, és házkutatás fenyegette őket, a temető egyik kriptájában rejtgették könyveiket.

Nemegyszer hallunk ma „fehér foltokról”, ezek a „foltok” olyan házak vagy utcarészek, ahonnet még senki se iratkozott be a helyi könyvtárba. Ám a két világháború között ilyen „fehér folt” volt az ország jelentős része, néha egész falvak, városok. 1945 után csaknem a semmiből kellett új életet teremteni: korszerű művekkel rakni meg a könyvespolcokat, szervezni, agitálni, mindennekfelett pedig olvasási kedvet ébreszteni az eddig teljesen elhanyagolt tömegekben. A könyvtárosi feladatok napról napra sokasodtak, így a vidéket járók egyre-másra hozták a hírt, hogy Békéscsaba környékén az elhagyott főúri kastélyokban értékes, régi könyvek hevernek. Immár népvagyonná lett értékek megmentéséről volt szó, másrészt pedig jövőben gondolkodtunk, tudtuk, hogy a vidéki városok kiemelkednek régi, mesterséges tespedtségükből, megmozdul a nép, gyors és nagyarányú fejlődés következik, a művelődés igénye egyre növekszik majd, tehát tudományos munkára is alkalmas könyvtárt kell szerveznünk. Az illetékesek első szóra megértették ezt, mindennemű segítséget megadtak, s elindultak lovas társzekereken, főként Spitz József, majd sokasodó önkéntes munkatársak segítettek önzetlen hűvvel, egyedül azért, mivel építeni jó. Hoztunk Hungaricákat, Elzevireket, ritkaságokat, Voltaire és Balzac eredeti, teljes kiadását, főként pedig gazdag magyar történelmi anyagot. Ókigyóson a melegházban találtuk meg Kossuth kéziratos Országgyűlési Tudósításainak köteteit, fűtésre tárolták, és sikerült az utolsó pillanatban megmenteni őket. Orosházán zúzdába szánt tömkelegből halásztunk ki pótolhatatlan értékeket. Feloszlattott egyesületi könyvtárában a selejtes anyag között olykor kincsek húzódtak meg. Nyomatott és kéziratos helytörténeti művek kerültek elő. Minden megmozdult, hogy méltó helyére kerüljön, és végre a közművelődés nagy ügyét szolgálhassa.

A főúri könyvtárak fölülte érdekes társadalomtörténeti élményt is adtak. Kétegyházán épségben, tehát a maga teljességében maradt meg az Almácssy-grófok könyvtára: Az ősök a tizenhetedik században kezdték a komoly könyvgyűjtést, s folytatták egészen a tizenkilencedik század derekáig. Csaknem két és fél századon keresztül értékes könyveket szereztek, azután lassú esés, majd megdöbbentő zuhanás következett. A huszadik században már nem érdekelte őket az irodalom s a tudomány, csupa selejtes szórakoztató könyv került gyűjteményükbe. Már tájékozódóképességüket is elveszítették, uralkodó szerepüket mégis megtartották, s ennek egy egész nép és nemzet adta meg az árát.

* Féja Géza író, szociográfus és irodalomtörténész Békéscsabán a városi Népkönyvtár alapjait vetette meg a felszabadulást követő években.

Ma is meghatva gondolok vissza arra, hogy a társadalom azonnal megértette munkánk fontosságát. Ennek a segítő megértésnek köszönhetjük, hogy 1945 nyarán megnyílhatott a „Népkönyvtár”. Azután különösen kemény tél következett, szénhiánnyal. A kölcsönzőterem vaskályhája hideg maradt egész télen, és csodálatosképpen mégse fázunk. Egy időre a villanytelep működése is megbénult, az olvasók mégse maradtak el, minden este kölcsönöztünk előbb petróleumlámpa, majd pedig öngyújtó fényénél. Ha elfogyott az öngyújtóból a benzin, vártunk, míg másik öngyújtós olvasó érkezik, a várakozók közül soha senki sem ment el. Megmozdult az emberekben valami, elemi vágy a kultúra után, és ennek a belső melege táplált minket.

Új emberi erénnyel ismerkedtem meg, az olvasó hűségével. Kasza János ipari munkás a megnyitás napján iratkozott be, igazolványa a hetes számot viselte, és minden héten elvitte a maga két könyvét. Egyszer azután súlyos beteg lett, a gyulai kórházba vitték, ott feküdt hosszú hónapokon keresztül, de hiába ajánlottam az ot-tani könyvtárat, felesége továbbra is tőlünk hordta férjének az olvasnivalót vonaton: „Azt mondja az uram, hogy csak maga tud kedvére való könyvet adni néki.” — Balázs Frigyes gépész több esztendőre elkerült a városból, azután visszahelyezték, a megérkezését követő napon már a könyvtárban volt. Testvériség született a betűben.

Az olvasók egy része ugyancsak „fehér folt” volt, természetesen önhibáján kívül. A múltban a tömegeket valósággal elzárták a kultúrától, az értelmiséget pedig úri-polgári ponyvával árasztották el. Csoda-e, hogy akadtak, akik az utóbbit követelték? Számos olvasóval külön kellett foglalkozni, s vívni a harcot érte meg az irodalomért érvel, vitával, ha kellett, humorral. Egyik olvasó kitartóan követelte a hírhedt „szórakoztató” írók regényeit, érveim mit sem használtak. Mégsem adtam fel a reményt, és végső érvként azt mondtam a szóban forgó „íróknak”, hogy bár maradt volna a „varecskánál”. (A varecska pedig Csabán a főzőkanalat jelenti.) Megnyertem a csatát, azóta szólásmondás lett: „Ne olvass varecska-irodalmat.” Akadtak azután egy-írójú olvasók, megszerettek valakit, és nem akartak tágítani tőle. Középkorú férfi végigolvasta Jókai száz kötetét, és még mindig újabbakat kért. Szabadkoztam, hogy nincs több. „Hát nem ír új munkát?” — kérdezte. Felütöttem az irodalomtörténetet, és megmutattam, hogy immár halott. Nagyon elszomorodott, és kijelentette, hogy akkor nem olvas többet. Mentő ötletem támadt, kezébe nyomtam Mikszáth Jókai-élet-rajzát, elvitte, néhány nap múltán pedig boldogan jelentkezett, és Mikszáth került sorra, végül azonban belőle is kifogytunk. „Utóbb Mikszáthnak méltó folytatója tá-madt” — vigasztaltam, s elébe tettem Mikszáth meg Móríc arcképét: „Úgye meny-nyire hasonlítanak egymásra?” — „Csakugyan — vélte —, még a bajuszuk is, bár Mikszáth megkopaszodott.” — Elolvasta Móríc Zsigmond minden művét, s eljutott végül Solohov Csendes Donjáig.

Az olvasók meglepő gyorsasággal fejlődtek, éppen azok, kiknek néhány eszten-deje még fogalmuk sem volt az igazi irodalomról. Egykettőre kifejlődött az ízlésük, rákaptak a klasszikusok ízére, és bámulatos biztonsággal ítélték. Munkások sora ol-vasta végig Balzac és Maupassant fölülhető műveit. Lassanként nekibátorodtak, már nem csupán véleményt alkottak, de ki is merték mondani, a kölcsönzőórákon parázs viták keletkeztek. Ez volt akkoriban a legfőbb örömöm, mert a népbe vetett régi hitemet igazolta.

Az ötvenes évek elején azután könyvtárügyünk hatalmas lendületet nyert. Min-den községre kiterjedő országos hálózat keletkezett, az esztendők óta ernyedetlenül tanuló munkás- és parasztfiatalok képzett könyvtárosokként léptek csatasorba. Egy-szerre volt minden: helyiség, könyv, felszerelés és képzett, ifjú gárda. Békéscsabán Lipták Pál lett a Megyei Könyvtár vezetője, és rendkívüli képességeivel hónapok alatt mintaintézményt teremtett, de azután sem állott meg, a reá bízott könyvtárt a szüntelen fejlődés műhelyévé tette. Soha sem szabad megelégednünk önmagunkkal, mindig többre és jobbra kell törekednünk, mégis, nem hallgathatom el, hogy méltón büszkék lehetünk arra, amit a könyvtárügy terén a lefolyt másfél évtized alatt te-remtettünk.

A csabai könyvtár a Körös-ág mellett kapott helyet, a város legszebb részén. A víz mellett kilométereken keresztül gyönyörű virulás zsendül, fák, bokrok, virágok, kertek, mezők. De a könyvtár környékén, az utcákon és a tereken is fák mindenütt, ákác, olajfa, hárs. Tavasszal mámoros illat lengedez, a természet embert serkentő és vigasztaló ajándéka; aki egyszer mélyre szítja, sohasem feledi el. És úgy érzem, ez a mámor jellemzi a könyvtár dolgozóit is. Sohasem nyugodni, szüntelenül alkotni...